

Megismerhetjük a gyűjtési területeit, módszereit s nem utolsó sorban életének vezérmondatát: „*Nem adom fel a szabadságomat.*” Minden bizonnyal ez a titka annak a mintegy 14000 népzenei adalékot tartalmazó gyűjteménynek, amelyet Kallós Zoltánnak egy életen át sikerült felgyűjtenie.

A kolozsvári népzenekutató Kocsis Lajosnak, a kiváló Seprődi-tanítványnak 1911-ből való hangszeres népzene gyűjtését is bemutatja. A Kolozsvári Református Kollégium diákjának pályamunkája Almási szerint „mind a gyűjtött anyag jellege és hitelessége, mind a dallamjegyzések megbízhatósága és a leírt néprajzi tudományos értéke tekintetében kimagasló teljesítmény volt”.

A kötet utolsó tanulmányában Almási István a széki népdalokban előforduló műköltői szövegekről ír. Annak ellenére, hogy a kutatók sok éven keresztül Székben egy elzárt, archaikus területet láttak, mégis megfigyelhető, hogy már a Lajtha László és

Jagamas János által gyűjtött 1948–1957 közötti széki népdalokban szép számban fordulnak elő műköltői szövegek. A szerző a „széki” népdalok szövege mellett most közli ezek forrásait is.

Amint a fentiekből kiderül, Almási István legújabb kötete nemcsak a népzene iránt érdeklődők számára tartogat érdekes adatokat. Stílusa pontos, világos, fegyelmezett és nem utolsó sorban eredeti. Külön értékelendő, hogy a már megjelent tanulmányait a legújabb irodalmi hivatkozásokkal is kiegészítette. Kivételes szakmai tudását és nagyrebecsültségét az évek során felhalmozott díjak és kitüntetések bizonyítják.

Befejezésül a 85. életévét betöltött kimagasló zenefolklorista egyik gondolatát szeretném megosztani: „Mindenki maradjon a helyén, ott, ahová a sors állította! Dolgozz, és ne csüggedj!”

Gergely Zoltán

Az Arany család meséi – kritikai kiadásban

Domokos Mariann – Gulyás Judit (szerk.): Az Arany család mesegyűjteménye. Az Arany család kéziratosa mese- és találósgyűjteményének, valamint Arany László Eredeti népmesék című művének szinoptikus kritikai kiadása.

MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Universitas Kiadó – MTA Könyvtár és Információs Központ, Bp. 2018. 737 old.

1862-ben jelent meg a tizennyolc éves Arany László *Eredeti népmesék* című kötete, melyről a második világháború után előkerült kéziratosa meselejegyzések azonosítása folytán derült ki, hogy tulajdonképpen az Arany család közös népmesegyűjteménye volt: a mesék leírásában Arany Lászlónak nővére és édesanyja segédkezett, s feltehetően apja, Arany János irányítása mellett készítette elő kiadásra. Hiszen a gyűjteményben klasszikus formában bontakozott ki az az irodalmi szempontú gyűjtési/közlési mód, melynek elméleti megalapozása Arany János nevéhez fűződik.

A magyar folklorisztikában közhelynek számít, hogy Arany László narrációs gyakorlata meghatározó szerepet játszott a 19. századi mesei stíluskánon kialakításában, meséi pedig – iskolai olvasókönyvek és ifjúsági kiadványok sokasága révén – bizonyos mesei szüzsék népszerűvé válását indukálták, akár csak a Grimm-mesék a németeknél. Azonban kiemelt helye ellenére sem Arany László, sem mesegyűjteménye – néhány ritka kivételtől eltekintve – nem kapott alapos, átfogó, filológiai és kritikai tárgyalást a szaktudományban. Mi több, az *Eredeti népmesék*

Olosz Katalin (1940) – folklorkutató, a Román Akadémia marosvásárhelyi kutatóintézetének nyugalmazott munkatársa. Marosvásárhely, olosz.katalin@gmail.com

a megjelenése óta eltelt több mint másfél évszázad alatt hiánytalan/teljes új kiadást nem ért meg. Annak is több mint fél évszázada, hogy az MTA pincéjéből előkerültek az Arany család kéziratos meselejegyzései – lehetőséget kínálva textológiai vizsgálatokra Arany László szövegalkotási gyakorlatát illetően. A lehetőséggel azonban a szaktudomány jószerével nem élt, csupán Kovács Ágnes foglalkozott egy 1982-ben publikált tanulmány erejéig *Arany Juliska és Arany László meséivel*.

Régi adósságot törleszt tehát a Domokos Mariann – Gulyás Judit szerzőpáros, s egyben új utat is tör a magyar történeti folklorisztikában, amikor az Arany család meséinek kritikai kiadására vállalkozott. Mind az adósságtörlesztés, mind az úttörés tekintetében nehézségek tömkelegével kellett megküzdeniük: egyfelől az átlagnál is nagyobb forráshiánnyal, másfelől azzal, hogy a magyar folklorisztikában nincsen hagyománya a történeti prózafolklor, ezen belül a népmesék kritikai kiadásának. Kutatási hagyomány és kiadási gyakorlat hiányában maguknak kellett – az irodalomtörténész Hermann Zoltán közreműködésével – kialakítani azokat a textológiai eljárásokat, melyek lehetővé tették a különböző szövegállapotok (kéziratok s az azokon végrehajtott javítások/módosítások, illetve a kiadott változat) szinoptikus megjelenítését.

Mielőtt rátérnék a részletekre, előrebocsátom, hogy mindkét vonatkozásban derekasan helytálltak a kötet megalkotói: kiváló, a maga nemében egyedülálló, példaértékű munkát adtak a kezünkbe.

Tudott dolog, hogy az Arany család személyes iratai, levelezése, magánéletre vonatkozó dokumentumai a második világháború idején megsemmisültek. Arany László mesegyűjteményének létrejöttéről, a családtagok meseismeretéről, annak forrásairól, a kéziratok keletkezésének helyéről és idejéről, a kiadás körülményeiről így primer forrás lényegében nem maradt az utókorra. De nem maradhatott egyéb ok miatt sem: Arany László rejtőzködő, zárkózott személyiség volt, aki élete során mindvégig élesen elkülönítette a magánszférát a nyilvánosságra tartozó eseményektől. Az *Eredeti népmesék*, például, a kor szokásával ellentétben semmiféle kísérőszöveget,

semmi információt nem tartalmazott a mesék gyűjtéséről, közléséről, a gyűjtemény keletkezésének körülményeiről. Mint ahogy arról sincs semmi adat, hogy a meselejegyzések kéziratai mikor kerültek be az Akadémiára, pontosabban az Akadémia épületébe. Egyetlen biztos adat van, az, hogy 1945. január 22-én ezek a kéziratok nem voltak a budai Voinovich-villában, ahol a teljes Arany-hagyaték megsemmisült. Mindezek következtében Arany László folklorisztikai tevékenységének monográfusai jobbra olyan forrástípusokra hagyatkozhattak, amelyek közvetve, áttételesen szolgáltatnak információt a mesekéziratok és az *Eredeti népmesék* létrejöttéről. Jószerével nem is nevezhetjük dokumentumoknak, inkább csak információszilánkoknak azokat a rövid utalásokat, mellékes megjegyzéseket, melyeket Gulyás Judit és Domokos Mariann a családtagok, rokonok, barátok, ismerősök leveleiből összeszedtek, vagy későbbi nyomtatott művekből kihüvelyeztek, majd mozaikkockákként egymás mellé illesztettek. Mindezt csak úgy tehették meg, hogy mindketten kutatói és kiváló ismerői a 19. századi népmesegyűjtések történetének és eredményeinek, a korszak népköltészetéről alkotott fogalmi rendszerének és a folkloradatok gyűjtéséről-közléséről kialakított elgondolásoknak.

Adatfeltáró munkájuk során olyan forráscsoport is látókörükbe került, melyre eddig nem figyelt fel a magyar tudománytörténeti kutatás. A meselejegyzések létrejöttének motivációját keresve felvetették – először a folklorisztikai szakirodalomban – Arany János *Széptani jegyzeteinek* (1855) s a vele kapcsolatos *Magyar olvasókönyvének* (1854–55) és az Arany család meselejegyzéseinek lehetséges összefüggését. Jóllehet nem állt módjukban a felvetés bizonyítása, hiszen az említett olvasókönyv nem jelent meg, s kézirata sem maradt fenn (vagy lappang valahol), kutatásaik e részének mégis igen jelentős szakmai hozadéka van. Igaz, nem annyira az Arany család mesegyűjtésére nézve, mint inkább Arany János meseszemléletének, mesefelfogásának alaposabb ismeretét illetően.

A türelmet és kitartást igénylő gondos adatgyűjtő munka mellett külön kiemelném a szerzőpáros interpretációs készségét, azt a visszafogott és körültekintő

kutatói magatartást, ahogy értelmezik és hasznosítják az egybegyűlt apró adatszilánkokat. Nem vonnak le messzemenő következtetéseket félinformációkból, nem veszik „készpénznek” a másodkézből kapott adatsírákat, ugyanakkor minden adatot mérlegelnek, szembesítik más forrásból származó információkkal, s csak ezek után fogalmaznak meg lehetséges következtetéseket vagy hipotéziseket. Már pedig igen sűrűn kell kikövetkeztetniük, hipotéziseket felállítaniuk. Mert a Magyar Tudományos Akadémia pincéjéből előkerült kéziratok azonosításától kezdve annak kiderítéséig, hogy miért nem jelent meg több kiadásban az *Eredeti népmesék* teljes anyaga – konkrét adatok híján minduntalan kikövetkeztetett elgondolások megfogalmazására kényszerültek. Lépten-nyomon olyan problémákkal szembesültek, mint például a névtelen és dátálatlan mesekéziratok lejegyzőinek azonosítása, a kéziratokon látható korrekciók eredetének, a kéziratok keletkezési helyének és idejének tisztázása vagy az Arany család meseismerete forrásainak feltárása. Külön fejezetben kellett azt is tisztázniuk, hogy egyenként és külön-külön milyen szerepe volt Arany Juliskának, Arany Jánosné Ercsei Juliannának és Arany Lászlónak a mesegyűjtemény létrejöttében, és milyen szerepe volt/lehetett Arany János meseértelmezésének az *Eredeti népmesék* megalkotásában. Külön kiemelném a szerzőpárosnak azt a törekvését, hogy Arany László népköltészettel kapcsolatos tevékenységéről a lehetőségekhez képest teljes képet igyekeznek rajzolni, jóllehet kötetük – a címből ítélve – „csak” az Arany család mesegyűjteményének feltárását és bemutatását ígéri. A monografikus igényű bevezető tanulmány azonban nem fejeződik be az *Eredeti népmesék* egykorú fogadtatásának, illetve utóéletének feltérképezésével. Külön fejezet foglalkozik Arany László meseértelmezésével, textualizációs módszerével s mindezek kapcsán Arany László mesére vonatkozó minden megnyilvánulásával: könyvbírátaival, *A magyar népmesékről* szóló Kisfaludy Társaság-beli székfoglalójával (1867), a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* társszerkesztőjeként és gyűjtőjeként betöltött szerepével, illetve az általa elkészített szerzői jogi törvényjavaslattal.

A több mint 150 oldalas bevezető tanulmány után következik a kötet mintegy 400 oldalra terjedő törzsanyaga (160–558. lap): a mesék és az Arany László korában mesének tekintett találósok szövege. A kiadás textológiai elveinek és eljárásainak, valamint a kötet szerkezeti felépítésének kialakítását Domokos Mariann és Gulyás Judit az irodalomtörténész Hermann Zoltán közreműködésével valósította meg. Úttörő munkát végeztek, hiszen történeti anyagból népmeséket önálló kötetben, kritikai kiadás igényével eddig nem közöltek a magyar folklorsztikában. A közlendő meseanyag jellegéből adódóan a három szerzőnek olyan közlési módszert kellett kialakítania, mely „legalább két, de általában inkább három különböző szövegállapot szinoptikus érvényesítését teszi lehetővé a szöveg alakulásának és az alkotói folyamat rétegeinek feltárása érdekében” (126. lap). A három szövegállapotot – vagyis a kéziratot lejegyzést és a lejegyző önkorrekcióit; a lejegyzést követő utólagos javításokat a kéziratban; illetve a kiadott változatot együtt láttató szövegközlést úgy oldották meg, hogy a kinyitott könyv két oldalán párhuzamosan közlik a mesék és találósok szövegét: baloldalt a kéziratot eredeti lejegyzés látható betűhű másolatban, benne felső, illetve alsó indexben külön-külön jelölik az ön-, illetve a más kéztől származó korrekciókat, betoldásokat, margináliákat; jobb oldalon pedig ugyancsak betűhű másolatban az 1862-es kiadás szövegeit. Ezt a közlési módot – ahol szükségét látták, textológiai lábjegyzetekkel egészítették ki, melyek további információkat juttatnak el az olvasóhoz-kutatóhoz.

A szövegtörzset illetően való bemutatását lenyűgözően gazdag jegyzetapparátus követi (539–682.), melynek mesei részét Domokos Mariann és Gulyás Judit, a találósok jegyzeteit pedig Vargha Katalin készítette el. A mesék jegyzeteiben öt fő kategóriát alakítottak ki, melyekben az adott mese kéziratára vonatkozó adatok, észrevételek után a 19. századi szövegközléseket veszik számba; ezt követően az Arany-mesékre vonatkozó egykorú reflexiókra térnek ki, majd a folklorsztikai kategorizációs rendszeren belül elhelyezik a meséket a műfajra, a típusra s a típushoz tartozó korabeli magyar variánsokra is

kitérve. A jegyzetek végén a mesékben található, értelmezésre szoruló szó- és szólásmagyarázatok és folklórutalások kifejtése következik.

A kötet függelékében (683–694.) táblázatban összesítik az Arany család meséinek főbb adatait, közlik az Arany László nevével megjelent mesekötetek jegyzékét, majd hús képpel – portrék, csoportképek, kéziratok képe (695–718.) – teszik teljessé az Arany család mesegyűjteményének kritikai kiadását. A kötetet angol nyelvű rezümé és személynévmutató zárja.

Mindent összevetve örömmel állapíthatom meg, hogy kiváló munkát, a történeti folklorisztika és textológia rendkívüli teljesítményét volt szerencsém korábban véleményezni, most pedig bemutatni. Domokos Mariann és Gulyás Judit embert próbáló, a magyar folklorisztikában egyedülálló munkájáról csak az elismerés hangján lehet beszélni, s a fentiekhez annyit tehetek hozzá – talán mindannyiunk nevében –, hogy köszönjük, és gratulálunk hozzá.

Olosz Katalin

Tanulmányok a mesekutatás megújításának szükségességéről

Honti János: Mesetudomány és vallástörténet. Mesék és mítoszok halálról és halhatatlanságról.

Nemzeti Örökség Kiadó, Bp. 2019. 69 old.

Két cím és egy név olvasható egymás alatt a kis, B6-os méretű, puha kötésű könyv borítóján: *Mesetudomány és vallástörténet*, valamint *Mesék és mítoszok halálról és halhatatlanságról*; a címek alatt pedig Honti János neve. A címnegyed, a kolofon sajnos nem nyújt megfelelő módon tájékoztatást a kiadásra vonatkozó lényeges adatokat illetően. Annyit tudhatunk meg, hogy a szerzői jog birtokosa a Nemzeti Örökség Kiadó, és hogy dr. Kássa László a felelős kiadó. Nem derül ki viszont a kiadás helye és ideje (internetes könyvajánló szerint: Hermit Könyvkiadó, Miskolc, 2019), a kiadói munka felelőseinek neve, ki volt a szerkesztő, szöveggondozó, ki tördelte a kis kötetet, ki tervezte a borítót, és kinek a festményét láthatjuk rajta. A további tájékozódást segítő tartalomjegyzék is hiányzik, így csak a teljes könyvecskét átlapozgatva tudhatjuk meg, hogy két tanulmányt tartalmaz, és mindkettőhöz szövegvégi jegyzetek is tartoznak. Az első tanulmány végén zárójelben feltüntették ugyan, hogy eredetileg 1935-ben jelent meg, a *Népiünk és Nyelviünk* VII. kötetében, a második tanulmány végéről viszont ez az információ hiányzik.

A két tanulmány szerzője, Honti János százötz esztendővel ezelőtt, 1910. október 19-én született

Budapesten, és több sorstársához – köztük Szerb Antalhoz, Radnóti Miklóshoz, Rejtő Jenőhöz – hasonlóan a fasiszmus áldozata lett, munkaszolgálatosként halt meg 75 évvel ezelőtt, 1945. márciusában vagy áprilisában Kópházán, egy Győr-Moson-Sopron megyei községben. Tudományos szövegeivel a korszak nemzetközi élvonalába tartozott, aki bizonyos tekintetben évtizedekkel megelőzte a magyarországi és az európai mesekutatást. Mindössze tizennyolc éves, középiskolás diák volt, amikor első tudományos munkája, magyar mesekatalógusa, a magyar népmesék típusjegyzéke német nyelven megjelent a legtekintélyesebb nemzetközi folklórsorozatban (*Verzeichnis der publizierten ungarischen Volksmärchen, auf Grund von Antti Aarnes Typenverzeichnis zusammengestellt*. Helsinki, 1928. FFC 81.) Tíz évvel később viszont már a mesetípuskatalógusok egész rendszerét bírálta. Egyfajta tudománytörténeti paradigmaváltás, az analitikus-induktív módszerről való áttérés előfutárának tekinthető, aki a fenomenológiai eljárás és szöveghermeneutikai elemzés bevezetését ajánlotta a mesekutatásba. A Propp-féle és a finniskola képviselte morfológiai, strukturalista megközelítés, a megmerevedett tipológia és struktúrák